

Jesper Due &
Jørgen Steen Madsen

FRA MAGTKAMP TIL KONSENSUS

Arbejdsmarkedspensionerne
og den danske model

Jurist- og
Økonomforbundets Forlag

Etableringen af de nye arbejdsmarkedspensioner i årene omkring 1990 skete i et krydsfelt mellem to overordnede samfundspolitiske og samfundsøkonomiske debatter. På den ene side en magtdiskurs om lønmodtagernes indflydelse på virksomhederne og andel i overskuddet (ØD/OD). På den anden side en diskurs om velfærdsstatens langsigtede finansieringsproblemer på pensionsområdet, og herunder indførelsen af arbejdsmarkedsbaserede pensionsordninger som en erstatning for eller et supplement til generelle velfærdsydelse.

Spørgsmålet om de kollektive arbejdsmarkedspensionsordningers fremtid har stået højt på den politiske dagsorden i de seneste år. Bogen giver et bud på, hvorfor disse ordninger har så stor betydning og kortlægger i et historisk sociologisk perspektiv opkomsten og implementeringen af arbejdsmarkedspensionerne i Danmark fra årene omkring 1990 frem til i dag. Analysen viser, hvordan et projekt, der som udgangspunkt i høj grad blev opfattet som magtkamp mellem parterne på arbejdsmarkedet, udviklede sig til et fælles projekt, som har forbedret samarbejdet mellem parterne, og som en væsentlig effekt har betydet en styrkelse af organisations- og aftalesystemet eller den danske model.

Jesper Due og *Jørgen Steen Madsen* er begge fil.dr. og hhv. centerleder og forskningsleder ved FAOS, Forskningscenter for Arbejdsmarkeds- og Organisationsstudier, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Jesper Due og Jørgen Steen Madsen

Fra magtkamp til konsensus

*Arbejdsmarkedspensionerne
og den danske model*

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
2003

Fra magtkamp til konsensus
Arbejdsmarkedspensionerne og den danske model
1. udgave, 1. oplag

© 2003 by Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Alle rettigheder forbeholdes.
Mekanisk, elektronisk, fotografisk eller anden gengivelse af
eller kopiering fra denne bog eller dele heraf er ifølge
gældende dansk lov om ophavsret ikke tilladt uden
forlagets skriftlige samtykke eller aftale med Copy-Dan

Omslaget er tilrettelagt af Morten Højmark
Tryk: Narayana Press, Gylling
Indbinding: Jysk Bogbind, Holstebro

Printed in Denmark 2006
ISBN 87-574-1045-3
E-bog 978-87-574-9107-0

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Lyngbyvej 17
Postboks 2702
2100 København Ø

Telefon: 39 13 55 00
Telefax: 39 13 55 55
e-mail: forlag@djoef.dk
www.djoef-forlag.dk

Indholdsfortegnelse

Forord	11
Kapitel 1. Indledning	13
1.1 Krydsfeltet	13
Aftalemodellen	14
AMP som et projekt fra oven	15
1.2 Metode	16
1.3. Bogens indhold	18
Kapitel 2. Øer i havet	
- De første arbejdsmarkedspensionsordninger (1900-1989)	23
2.1 Indledning	23
2.2 De første pensionsordninger – tre specifikke forløb	24
Pensionskassen for Værkstedsfunktionærer i Jernet	24
Lægernes Pensionskasse	26
Fysioterapeuterne	28
2.3 Den generelle udvikling på pensionsområdet frem til 1980	29
De to spor	32
Pensionskassernes Administrationskontor – PKA	33
Pen-Sam	36
Kommunernes Pensionsforsikring A/S – KP	36
2.4 Konklusion	41
Kapitel 3. Det politiske pensionsspor sander til	
- Fra ATP til ITP (1961-1977)	43
3.1 Indledning	43
3.2 Tillægspensionsdebatten før ATP	44
3.3 Helhedsløsningen 1963	45
3.4 Tillægspensionsudvalget 1963	49
3.5 Den indtægtsbestemte tillægspension	52
3.6 ITP-debatten i Folketinget 1967	55
3.7 Den Sociale pensionsfond	58

3.8	Pensionsreformerarbejdsgruppens endelige betænkning	58
3.9	Konklusion	61

Kapitel 4. Det magtpolitiske spor

- Fra ØD, medejerskab og OD til pension (1967-1979)	63
4.1 Indledning	63
4.2 Økonomisk demokrati - den ideologiske fase 1967-1973	64
Grünbaum-udvalget	65
Lovforslaget - første fremsættelse	68
ØD og aftalemodellen	75
4.3 Økonomisk demokrati - den politiske fase og OD 1973-1979	77
Økonomisk demokrati og pension	78
Økonomisk demokrati som overenskomstkraft og LM-udvalgets rapport	80
Lovforslaget – anden fremsættelse	81
Begyndelsen til enden	88
4.4 Konklusion	89

Kapitel 5. Den store pensionspolitiske kabale

- Optakten til arbejdsmarkedspension (1982-89)	93
5.1 Indledning	93
5.2 De sammenløbende diskurser	95
Budgetredigørelse 1984	95
Arbejdstidsudvalget som tillidsskabende foranstaltning	101
Regeringen bakker baglæns	102
LO's pensionsudvalg	104
Den treleddede pensionsreform	108
Lov eller aftale	110
Magtperspektivet	112
5.3 Det politiske tilbageslag	115
Storkonflikt og politisk indgreb	115
Pension udskudt til 1987	118
Uenighed mellem LO og Socialdemokratiet	119
Nyrup skifter spor	122
DLTS – Det Lille Tankevækkende Selskab	124
5.4 Fælleserklæringen – regeringens nye linie	126
Lønfesten	126
Centraliseret decentralisering I	129
Valg i september	130

Trepartsforhandlingernes første fase	132
Fælleserklæringen	136
Socialdemokratiske fingeraftryk	143
Starten på udvalgsarbejdet	145
NATO-valget	150
Mellem samarbejde og konfrontation	154
Udvalgsarbejdets forløb	155
De fire modeller og det 'alment acceptable'	159
Afslutning med svævende resultat	162
5.5 Pendulet svinger igen	165
Den nye rådgiver	168
Nytårstale med fiks idé	170
Perspektivet der forsvandt	171
Centraliseret decentralisering II	174
Magtforskydningen i hovedorganisationerne	176
5.6 Det (amts)kommunale gennembrud	177
Kimen til en løsning	177
Det tilfældige sammentræf af heldige omstændigheder	178
5.7 De store planers fallit	182
Presset på Svend Auken	185
Raseri i LO og sprækker i Socialdemokratiet	188
Pres på arbejdsgiverne	189
5.8 Opsamling	190

Kapitel 6. Overenskomstsporets gennembrud

- Etableringen af arbejdsmarkedspension (1989-1992)	193
6.1 Indledning	193
6.2 Parternes strategi frem mod OK91	197
LO's centraliseringslinje	200
Forbundene vil selv	203
Holdningen i SiD	204
ØD-sporet forladt	209
KAD og arbejdsmarkedspension	211
Dansk Metal: OK91 sidste udkald	212
Arbejdsgivernes strategi	214
6.3 Slutspillet på Christiansborg	219
Aukens ubrugelige sejr	219
LO's selvstændige kurs	222
6.4 De offentligt ansattes pensionsordninger	223

De mest begunstigede imod	224
PKS, Pensionskassen for Kvindelige Arbejdere og Specialarbejdere	227
De nye AMP-ordninger i kølvandet på OK89	233
Rutebilejernes brud med DA-linien	237
Striden om ATP	238
PKS som model	241
6.5 Overenskomstforhandlingernes forløb	243
Optaktsfasen	244
Industriens køreplaner	246
AMP og lønstyring	249
Kontakterne blomstrer	251
Industriens forhandlinger	256
Pensionsmodeller på bordet	259
Det første sammenbrud	260
Det andet sammenbrud	263
Endnu et forsøg	264
LO siger nej - men uden effekt	266
Ballade med hovedorganisationerne	270
Byggeri og transport	272
AMP-kravet droppes	277
Forløbet i Forligningsinstitutionen	280
Butiks- og Kontorområdet melder pas	281
BYG bryder DA's linie	282
Slutspil i Forligsen	288
Beslægtede overenskomstområder	290
6.6 Etableringen af de ny pensionsordninger	292
De aftalte ordninger	295
Industriens Pension	299
PensionDanmark	301
B&A Pension	303
Protokollatet om B&A Pension	310
Nørrevold-selskaberne	312
PKS for både offentlig og privat	313
Udlisteringernes betydning	316
DFP og Frisørforbundet	318
SALA-området	319
Justering af vedtægterne	320
HTS Pension	322

Udvidelsen af Nørrevold-selskaberne	326
Udvidelsen af HTS Pension	327
B&T Pension	329
Funktionærområdet	331
Fortsatte restgruppeproblemer	333
6.7 Opsamling	334

Kapitel 7. Fra magtkamp til investeringskonsensus

- Arbejdsmarkedspension i praksis (1993-2003)	339
7.1 Indledning	339
7.2 Hvordan de 9 pct. blev nået	341
LO/DA-området	341
SALA-området	345
Den (amts)kommunale sektor	345
7.3 AMP-ordningerne 2003	347
Medlemstal i selskaber og kasser 2003	351
Fra åben krig til fusion	353
Betydningen af AMP-ordningernes størrelse	355
7.4 Farvel til 'det magtomvæltende perspektiv'	357
Ethiske investeringer	360
7.5 Fra fagbevægelsens top til medlemmernes projekt	
- den 'almene accept' opnås	365
7.6 Restgruppeproblemet	367
Løfterne om følgelovgivning	367
Ny regering, men ingen følgelovgivning	369
Udvalgsarbejde om problemets omfang	371
Restgruppen i den offentlige sektor	375
Et bæredygtigt pensionssystem	377
ATP-løsningen	380
ATP og AMP	383
7.7 Gennem 9 pct. muren	385
Samlet stigning eller frit valg	388
7.8 Konklusion	391

Kapitel 8. Mod nye udfordringer

- Fremtidige perspektiver for AMP	393
8.1 Indledning	393
8.2 En saltvandsindsprøjtning til den danske model	393

8.3	Frit valg – hvordan og hvor meget?	395
	Demokrati og åbenhed	396
	Det tredobbelte frie valg	399
	Pensionsordningernes egne initiativer	401
	Bremer-udvalget	403
8.4	Det hidtil største privatiseringsprojekt	409
	Et brud med den skandinaviske velfærdsmodel?	413
8.5	Konklusion	414
	Om at gå sine egne veje	415
	Ikke-tilsigtede konsekvenser og den danske model	418

Bilag s. 422

Interviewliste s. 427

Litteratur og kilder s. 430

Index s. 436

Forord

Det har i en årrække været et ønske i FAOS at foretage en analyse af etableringen af de kollektive arbejdsmarkedspensionsordninger i Danmark i perioden 1989-93. Fra midten af 1990'erne fremstod det tydeligt for os, at etableringen af disse ordninger har spillet en central rolle ikke alene socialpolitisk for sikringen af fremtidens pensioner, men også for organisations- og aftalesystemet, dvs. den særlige form for regulering af arbejdsmarkedsrelationerne, som vi kalder for den danske model. AMP-ordninger gennemført som aftaler mellem parterne i overenskomstforhandlingerne i stedet for lovgivning blev et afgørende element i hele pensionssystemet. Denne udvidelse af overenskomsternes bredde til et centralt velfærdsområde er en af forklaringerne på aftalemodellens fortsatte samfundsmæssige vægt.

Forudsætningen for at forstå dagens arbejdsmarkedsrelationer og fremtidens muligheder for den danske aftalemodel er derfor ikke mindst en tilstrækkelig viden om, hvad det var, der skete, da AMP-ordningerne blev gennemført. Det har været det afgørende formål med denne bog at tilvejebringe denne viden. Det forskningsarbejde, som ligger til grund, er det blevet muligt at gennemføre takket være finansiel støtte fra *PensionDanmark*, som har fundet det væsentligt netop i 2003 – 10-året for de første indbetalinger til de nye AMP-ordninger – at sikre offentliggørelsen af en bog, som fortæller historien om arbejdsmarkedspensionsordningernes etablering.

PensionDanmark har ikke alene finansieret vores forskning, men har også stillet et omfattende dokumentarisk materiale til vores rådighed, ligesom adm. direktør Torben Möger Pedersen og sekretariatschef Niels Bonø har fungeret som sparringspartnere i forskningsprocessen. Vi har haft stort udbytte af dette forløb og takker for den velvillige bistand, herunder ikke mindst for de kritiske bemærkninger, som naturligt er kommet undervejs og har hjulpet os med at fastholde sporet.

En særlig tak skal også rettes til formanden for *PensionDanmark*, Poul Erik Skov Christensen, som ikke alene har været velvillig i forhold til hele projektet, men samtidig har stillet sig til rådighed for interview om sin rolle i etableringen af AMP-ordningerne. Den samme tak skal lyde til de øvrige fremtrædende aktører i processen, som har stillet sig til rådighed og dermed sikret os et uvurderligt interviewmateriale. Uden det kunne bogen aldrig være skrevet. Navnene fremgår af interviewlisten bag i bogen.

Forskningsarbejdet i FAOS er gennemført af en gruppe, der ud over de to undertegnede forfattere til den afsluttende bog har bestået af lektor Steen E. Navrbjerg, og de to forskningsassistenter og studentermedhjælpere ved FAOS, Cecilie Wehner og Mikkel Møller Johansen. De har bidraget med gennemgangen af det omfattende dokumentariske materiale, renskrivning af interview, udarbejdelse af notater om de forskellige forløb i etableringsperioden og første udkast til nogle af kapitlerne, der derefter er endeligt udformet af undertegnede.

Kapitlerne er i en første udgave blevet diskuteret med Torben Møger Pedersen og Niels Bonø, PensionDanmark. Desuden har cheføkonom Jan Kæraa Rasmussen, LO, og overenskomstchef Steen Müntzberg, DA, velvilligt stillet deres omfattende viden om pensionsområdet til rådighed ved at gennemlæse og kommentere teksten. Vi takker også for deres bidrag. Denne fase har givet anledning til omfattende justeringer og tilføjelser, som har krævet supplerende interview og dokumentarisk analyse, før den anden udgave af bogen er blevet drøftet med de nævnte sparringspartnere. Det har for os været en særdeles givende proces, som i høj grad har bidraget til at løfte kvaliteten. De fejl og mangler, der formentlig fortsat vil kunne findes i denne endelige udgave, er naturligvis alene vores ansvar.

Lejre og København i juni 2003,

Jesper Due og Jørgen Steen Madsen.

Kapitel 1

Indledning

Arbejdsmarkedspensionernes etablering og betydning for den danske aftale- og velfærdsmodel

"Da vi ønskede en omfattende aftale med DA og LO, forberedte vi en samlet 'Social Kontrakt', en trepartsaftale, og den forelagde jeg for arbejdsgiverne og LO, da vi indledte trepartsforhandlinger den 17. november [1987] ... Vi afsluttede forhandlingerne med en meget omfattende trepartsaftale. Den indeholdt regler om lønstyring, om uddannelsesstilbud og opbygning af pensionsordninger. Det sidste var for mig en fundamental og enormt betydningsfuld sag. Den var virkelig ideologi, så det battede." (Poul Schlüter 1999: 208).

"Jeg er ikke i tvivl om, at når historiebøgerne om vores tid engang skal skrives, vil indførelsen af arbejdsmarkedspension få en plads på linje med ferieloven, 40-timers ugen og efterlønsordningen i rækken af sociale reformer, der sikrer den brede befolkning tryghed og social sikring." (Ole Andersen, formand, på PKS Pensions generalforsamling 06.05.1995).

"Jeg var til et møde i LO i Hjørring [i februar 2003]. Der var 100 mennesker fra alle deres forskellige sektioner, og så sluttede de af med at spørge: 'Hvad, synes du, er det bedste, du har været med til?' Så stod jeg lidt og tænkte, og så sagde jeg: 'Det er gennemførelsen af arbejdsmarkedspensionerne.' (Poul Erik Skov Christensen, formand for PensionDanmark).

1.1 Krydsfeltet

Formålet med denne bog er i et historisk sociologisk perspektiv at kortlægge opkomsten og implementeringen af arbejdsmarkedspensionerne (AMP) i Danmark. Etableringen af de nye arbejdsmarkedspensioner i årene omkring 1990 skete i et krydsfelt mellem to overordnede samfundspolitiske og samfundsøko-

nomiske debatter. På den ene side en magtdiskurs om lønmodtagernes indflydelse på virksomhederne og andel i overskuddet (ØD/OD og ID). På den anden side en diskurs om velfærdsstatens langsigtede finansieringsproblemer på pensionsområdet og herunder indførelsen af arbejdsmarkedsbaserede pensionsordninger som en erstatning for/eller et supplement til generelle velfærdsydelse.

Parternes enighed om opbygningen af de nye pensionsordninger, som blev understøttet af det politiske system, kan ses som afslutningen på den traditionelle arbejderbevægelses socialisme- og magtdiskurs. Den blev erstattet af et neo-korporatistisk projekt, hvor sikringen af lønmodtagernes pension af det politiske system gennem inddragelse af parterne på arbejdsmarkedet blev brugt til etablering af pensionskasser til aflastning af velfærdsstatens langsigtede udgiftsbyrde på pensionsområdet.

AMP kan ses som det klassiske kompromis, der afmonterede magtdiskursen og samtidig sikrede en langsigtet løsning på en del af velfærdsstatens finansieringsproblem. AMP kan alternativt/supplerende ses som en fastholdelse af magtdiskursen inden for nye rammer. Hvor ØD-diskussionen af den ene part blev anset som illegitim i forhold til grundpræmisserne i aftalemodellen – dvs. anerkendelsen af arbejdsgivernes ledelsesret i sammenhæng med indgåelsen af kollektive overenskomster, der giver lønmodtagerne og deres organisationer indflydelse – blev AMP set som liggende inden for aftalemodellen, fordi der er tale om en fælles ledelse af systemet, så den øgede økonomiske indflydelse, som de faglige organisationer får, foregår sammen med og ikke på bekostning af arbejdsgiverparten.

Aftalemodellen

Samtidig betød indførelsen af AMP en styrkelse af organisations- og aftalesystemet eller den danske model, fordi den nye ordning blev administreret i fællesskab af parterne og gav en tilskyndelse til indmeldelse i organisationerne og øget overenskomstdækning.

AMP kan i et neo-korporatistisk perspektiv vurderes som et væsentligt indholdsmæssigt element i den stærke, men som regel uformelle trepartsregulering af det danske arbejdsmarked. Betydningen af AMP ligger ikke mindst i, at det nye pensionssystem er placeret i krydsfeltet mellem arbejdsmarkedsparternes selvstændige regulering af løn- og arbejdsforhold og det politiske velfærdssystem. Etableringen af arbejdsmarkedspensionerne markerede således en afgørende drejning af hele den danske velfærdsstats opbygning i perioden *efter* 2.verdenskrig: en formindsket vægt på den generelt finansierede velfærdsydelse og større vægt på den arbejdsmarkedsbaserede velfærdsydelse.